I

Цю розповідь треба почати з весни 41-го...

Якось Галинка ні сіло ні впало зателефонувала тому чоловікові. Вона його ніколи не бачила і знати не знала. Можливо, комусь такий пустотливий дзвінок видасться аж надто безглуздим, та для мене... Хто б міг подумати, чим обернеться для мене ота витівка?

Навесні 41-го ми саме закінчували Ленінградський медичний інститут. Заклопотані випускними іспитами, але за неписаними законами молодості безтурботні, все частіше стали збиратися суботніми вечорами в Євгена.

Женя мешкав удвох із батьком, котрий подовгу бував у геологічних мандрах; отож, коли розпалювалися студентські дебати, чи якщо ми просто собі веселилися, ніхто не цитькав на нас і не квапився гамувати молодечі пристрасті.

Женя, Мартірос, Поля, Семен... Галинка,— за останній рік навчання ми здружились найдужче. Ще б пак — невзабарі з легкої руки комісії по розподілу юні спадкоємці Гіппократових турбот мали розлетітися навсібіч, і хтозна, коли там ще випаде нагода зустрітися. Тоді нікому й на гадку не спадало, що рознесе нас по світу війна і далеко не всім поталанить побачитись. Ні, ми ще не думали про те жахіття і були щасливими у Своїх клопотах і розвагах. Війна не входила в наші плани. Мріяли ми... Втім, я не люблю цього слова. Ні, воно зовсім непогане, навіть милозвучне, й особливо гарне, коли мрія твоя збувається. А коли ні — тоді й слово це видається химерним, як мрево — ніби й бачиш його вдалині, а ближче підійдеш — щезає.

II

Асфальтом прошелестів теплий квітневий дощ. Як линув несподівано, так і вщух. Лишив по собі в повітрі свіжий запах весни. Ніби ті краплі, зронені хмарами, були настояні на польових травах.

Здавалося, від того й волосся її, підмочене дощем, пахло травою далекого степу.

— Галинко...

— Чому ти мене так називаєш?

— У нас так кажуть. Тобі не подобається?

— Гарно. Я люблю вашу землю.

— Ти ж ніколи там не була.

— Мій улюблений письменник — Гоголь. Зараз у вас цвітуть вишні?

— Так.

— Я б хотіла побачити.

— Приїзди.

— Неодмінно.

— Галинко...

Як божевільно хочеться торкнутись губами цих світлих і запашних пасом волосся. Але бажання мої тонуть у її зелених очах, зволожених, мовби вони теж омиті дощем, як два круглих березових листочки.

— Галинко, я давно хотів сказати тобі...

— Потім, Сергію. Потім.

— Ну чому? Чому ти така?

— Я звичайна.

— Ти смієшся наді мною?

— Зрозумієш усе пізніше.

— Коли?

— Поглянь, хмарки як і не було. Це сліпий дощ?

— Авжеж, курячий дощ.

— Чому раптом курячий?

— Бо його навіть кури не бояться.

— А чому сліпий?

— Сонце...

Вона вдивляється десь угору, а я не зводжу очей з її брів, з маленького, чарівного носика і силкуюся прочитати на обличчі її думки.

— Пригадуєш, Сергію, ще на початку першого курсу професор Селіванов запитував кожного з нас, чому ми обрали саме фах хірурга. Всі говорили про високе покликання, про благородну мету продовжити людині життя. А я... тоді я не спромоглася на жодне слово.

Хіба міг я забути той день, коли, власне, й полонився уперше березовими листочками її очей, коли так запраглося відчути в собі силу, яка б оберігала цю дівчину від усіх прикрощів і кривд.

"То невже ж отак і подалися в медичний без будь-якого покликання? — стояв на своєму професор.— Дивно, дуже дивно. У вашому віці, знаєте, треба серйозніше дивитися на життя".

Пополотніло лице, стало білим, як і її волосся. Тільки очі темніли, темніли, і раптом з них закапали сльози, покотилися двома борозенками, схожими на печальні зморшки.

— Тоді я не сказала професорові, що пішла в медичний через хворобу тата. Та й навіщо? Однак я нічим не змогла йому допомогти. І ніхто не зможе.

Ми мовчки поминули Ісаакіївський собор. Неподалік од нього жила Галинка. Я давно їй збирався сказати, як добре, що живе вона поблизу найвищої споруди Ленінграда. Верхівку собору я міг побачити із будь-якого кінця міста. І тієї хвилини згадував Галинку, і мені здавалося, що вона десь поруч, майже на відстані руки.

— Коли ми зустрінемось?

— Не знаю.

— Все буде добре. Не тужи.

— До побачення.

— До побачення, Галинко.

Тоненька постать щезає в під'їзді, а я ще довго не можу зрушити з місця.

В повітрі — запах далекого степу.

III

За кілька днів помер її батько.

Я не мав права займати Галинку своїми почуттями, хоча в мені уже тепліли слова, які міг сказати лиш їй. Я навіть не говорив, як гостро защеміло серце, коли побачив її в чорній хустинці, що облягала білі коси. Сповідь свою переносив на потім.

Зацвів травень, погарячішали дні, і всі ми стали якимись гарячковитішими. Не вельми охоче сиділи на консультаціях, спокійніше вислуховували погрози викладачів ("Зарізяки з вас вийдуть, а не хірурги",— дорікав Селіванов), зате на дозвіллі завзяття з нас хлюпало аж через верх.

Той вечір я добре запам'ятав. Саме святкували Мартіросів день народження. Як завше, зібралися в Жені. Випили за товаришеве здоров'я, а Галинки все не було. Після кількох тостів одсунули вбік стола і влаштували танці.

Мені було не до веселощів, мовчки сів у кутку на шкіряному диванчику, смалив цигарку, втупившись очима в телефон. А потім узяв довідник абонентів і знічев'я став машинально перечитувати прізвища. Може, для того, щоб приховати своє хвилювання.

Чому вона пе прийшла? Годину прочекав біля Ісаакіївського. Краще б сказала уже відразу: пе туди топчеш стежку, хлопче.

У дверях пролунав дзвінок. Женя вийшов у коридор, а за хвилю товариство збудженими вигуками вітало Галинку.

За Мартіросів день — звичайно, штрафну. І перший танець — з іменинником.

Я запалив нову цигарку. О, навіть погляд у мій бік. Мерсі.

Не ображайся, старий, ти ще нічого не знаєш. Може, вона й не винна, що не прийшла до тебе на побачення. І взагалі, хто ти такий, що вона мусила йти сюди саме тобою? Май нарешті характер. Не гнівайся і читай свій довідник... Арканов, Аркасов, Аркахін...

— Вибач, Сергію.

— Що? А, пусте.

— Я справді не змогла, віриш?

Бабаков, Бабенко, Баринов...

— Ха-ха, дивися, яке смішне прізвище.

— Ти образився?

— Баранчик! Ну й прізвище в бідолахи. Сміхота!

— Нічого смішного.

І я знову сам. Роздратовано відкидаю довідник, заплющую очі й уявляю розквітле дерево. Це вишня, облита піною білого цвіту. Сліпучо-світлі пелюстки, аж різь під повіками. Враз вони червоніють і перетворюються на ягоди. Мине місяць-другий, і ми стрінемося з нею в

достиглому вишняку. Назавжди. Навіки. А поки що дерева квітнуть, біло-біло, аж боляче очам.

— Не будь таким. Я люблю, коли ти жартуєш.

— Ти ніколи не відповідала на мої жарти.

— Дурниці, тобі так здається.

— Галинко...

— Де довідник? Баранчик — то справді смішне прізвище.

— Не вигадуй, воно звичайне.

— А от і ні.

Вона взяла телефонний довідник, перегорнула сторінки до літери "б".

— Ось воно.

І тоді ні сіло ні впало почала набирати номер.

— Що ти намислила?

Галинка тільки махнула рукою. В слухавці потяглися довгі гудки. А потім: "Алло!"

— Це Баранчик? — спитала.

— Так.

— Та невже таки справжній Баранчик?

— У вас що — не всі дома?

— Баранчик, бе-е-е-е...

Потім вона засміялася й поклала трубку.

— Що він тобі сказав?

— Послав під три чорти, що ж іще.

— Тебе? — бозна-чому здивувався я. І швидко набрав той же номер.

— Алло!

— Слухай, Баранчику, не смій грубіянити моїй коханій,— випалив я.— Бе-е-е,— і кинув трубку.

— Що ти сказав?

— Сама чула, щоб він тобі не грубіянив.

— Ні, не те.

Підійшов Мартірос. Вуглинами полискують чорні очі, хоч зайчики ними пускай, дрібно закучерявлений чуб, ніби ніколи його не торкався гребінець. Мартірос одним оком пасе Галинку, другим підморгує до мене і свариться пальцем. Потім поважно схиляється перед Галинкою, шляхетно припрошує її до танцю, а мене мордують безглузді ревнощі. Знаю, що вони дурні, а от нічого не можу з собою вдіяти. Втім, і ці ревнощі приносять мені якусь незбагненну щемливу втіху.

— Сергію! Давайте до столу! — весело співчуває мені Поля.

Вперто хитаю головою. Почуття самоти теж солодке.

— Погляньте на нього, він зараз викличе Мартіроса на дуель.

Сміх.

Запалюю чергову цигарку. Приплющую очі. Ми з нею в достиглому вишняку. Червоні ягоди рясними гронами спадають до її худеньких оголених пліч. Я ловлю губами вишні і ненароком торкаюся ніжного тіла, губ, які так схожі на вигріті сонцем ягоди.

Перегодом біля мене сідають Галинка й Мартірос.

— Поглянь, Сергію, він схожий на баранчика,— киває дівчина на кучеряву чуприну іменинника.

— Невже? — Мартірос вдає ображеного, але це в нього зовсім не виходить. Не вміє він ображатися.— Ти ще не бачила справжнього баранчика. От приїзди влітку до Вірменії. Шашлик зробимо. Приїдеш?

— А Сергій?

— Усі приїжджайте.

— Тоді згода. Спершу поїду на Україну, а потім до Вірменії.

Я ловлю її ніжний і трохи лукавий погляд.

Мартірос "образився" знову і, кумедно спохмурнівши, справді якось по-овечому, відійшов до столу.

— Галинко...

— Хочеш,— веселіє вона,— подзвонимо до Баранчика?

— Тобі дозволено все. Я люблю тебе.

Її рука з телефонною трубкою зависає в повітрі.

— Скажи що-небудь. Не мовчи,— прошу пересохлим голосом так тихо, що й сам себе не чую.

— Ти хороший хлопчик,— усміхається Галинка, але я помічаю, що її очі не сміються. Я знаю їх, ці очі, зараз вона дивиться в себе. А потім, ніби щось пригадавши, Галинка починає набирати номер. Це — телефон Баранчика. Я беру її руку в свою і зупиняю диск.

— Не треба,— кажу.— Баранчик має ріжки, буцне.

— Хіба ти мене не захистиш?

— Захищу, звичайно. Але...

— Ти боїшся його?

— Ні, не те.

— А що?

— Я ревную тебе.

— До Баранчика?

— Так.

— Мені це подобається. Це ж просто чудово, що ти ревнуєш мене до такого милого чоловіка. Я скучила за ним.

Галинка швидко набирає номер, і здається, то вона не в трубку говорить, а до мене:

— Як поживаєш, Баранчику?

IV

Почалися екзамени. Ми засіли за конспекти і мусили "гратися" в інші довідники: баротал, баротравма, батилол... А про Баранчика, звісно, забули. Не до розваг було і не до вечорниць. Правда, у Жені ще зустрічалися, інколи гуртом і зубрилося краще, однак Галинка готувалася вдома. Тепер ми бачилися вряди-годи, та й то поміж іншим — під час екзамену, в коридорі.

Що мені тих коротких хвилин? Я хотів бути з нею щомиті. Дивитися, як вона читає, сидить, йде, їсть, спить, дихає... Та коли підходив до неї — і в ті скупі хвилини голос пересихав у горлі, і я ненавидів себе за хлопчачі вагання.

— Галинко...

— А, привіт! Ну, як там у тебе?

— Все гаразд.

— А правда ж, Селіванов не такий страшний, як удавав із себе. Зовсім не ставить двійок.

— То він тільки лякав, щоб ми готувалися.

— Авжеж, лякав. А тут майже і не питає. Ще й жартівник такий. Каже, мені дуже пасує білий халат.

— Біле тобі до лиця. Тоді ти схожа на снігову дівчинку.

— Справді?

— Тільки я хотів би, щоб у снігових дівчаток було ще й серце. Гаряче-гаряче.

Потім я проводжаю Галинку додому. Біля її під'їзду ми зупиняємось і якийсь час дивимось одне на одного. Галинка ледь-ледь усміхається — лиш кутиками губів, але очі її серйозні. Здасться, вона трохи підсміюється наді мною, тільки не подає виду. Жаліє?

— До побачення,— каже Галинка.

— Постривай... — Мені дерев'яніє язик, здається, я забув усі до одного слова.

І тут вона раптом першою розриває тишу:

— Ти справді кохаєш мене?

Я відважуюсь і беру її руку в свою. Вона холодна.

— Сама знаєш.

— Ні, я нічого не знаю. За що ти мене кохаєш?

Хочу сказати їй щось дуже гарне-гарне, але слова так і не піддаються. І ніби аж зозла кажу:

— Ні за що.

— Ні за що? — березові листочки очей стають ще кругліші.

— Так, ні за що.

— Як це?

— Хіба можна любити за щось? Коли любиш за щось одне, то виходить чогось і не любиш? Так не буває.

— А як?

— Я люблю тебе всю. Очі, коси, руки, голос... Ти віриш?

Вона сумно дивиться на мене. І мовчить.

— Чуєш, люблю усю до краплини?

— Сергію...

— Що?

— Мені страшно.

— Чому?

— Не знаю... Все це так... що мені аж страшно.

— Ти так нічого й не скажеш?

— Я... не знаю.

— Не любиш...

— Я люблю... Люблю Гоголя, люблю вишні і сліпий курячий дощ.

— Галинко... — Як хочеться, щоб зелене світло її очей перелилося в мої. Хочеться на мить стати маленькою мурашкою і знемагати в зітханні її губ, як у нічних пахощах матіоли.

— Я чекатиму тебе, Сергію, завтра біля собору, ввечері. Добре?

— Ти ще питаєш.

— До побачення.

— До побачення, Галинко...

Якби ж я знав, що станеться потім. Коли б я знав, яке над нами нависало лихо. Лихо, що розлучав людей, забирав в них мрії і розбиває долі. Якби я усе це знав, хіба ж було б наше прощання таким!

Я так і не тримав Галинку в своїх обіймах, не цілував її губи, очі, маленького, як у пташини, носика. Наша зустріч не відбулася.

Тисячі побачень, призначених на 22 червня 41-го, не відбулося.

Тисячі людей розминулися у тому страшному вихорі.

І серед них — нас двоє.

Залишаючи Ленінград, я дивився на верхівку Ісаакіївського собору і раптом відчув, як шалено зростає між нами відстань. Відстань довжиною у вічність.

V

Я не розповідатиму зараз про свої воєнні дороги, про невтішні пошуки протягом божевільних років і безперервні марення тими словами, які мріяв почути від неї 22 червня. І найболіснішим було те, що я так і не знав, що хотіла вона сказати мені того вечора. Аби знав — може, було б і легше, важко сказати.

А так — лишалося тільки сподіватися на диво. А раптом отримаю листа! А раптом зустріну десь! У світі всяке буває. Буває. Але що мені з того. Тільки й лишалося, що жити надією. Все-таки й надія не одну душу вберегла на цьому світі...

Ні, либонь, не варто розповідати про те, як обдавало мене вогнем, коли в медсанбатських розмовах із чиїхось вуст зринало ім'я Галина. Та й кому потрібні тепер оті мої переживання і той біль, що осів на дні серця попелом і ятрить душу. Людям і свого вистачає. Набачились.

Я розкажу вам про несподівану зустріч з моїм коханням, хоча й зовсім не таку, як мріялось...

А було те вже по війні.

Наближалася річниця перемоги.

Я працював у одній з лікарень Києва, що містилася на околиці міста. Власне, для нас, лікарів, війна ще продовжувалася в осколках снарядів, які діставали ми з людських тіл, тривала війна у зойках і стогонах колишніх бійців...

Довкола нашої лікарні ріс сад, а в ньому — вишні. Коли від запаху ліків дурманіла голова, я виходив надвір подихати їхнім цвітом. Дивився на тендітні пелюстки, що висвічували біле сяйво, аж різало під повіками. Тоді я ловив себе на думці, що ми не вміємо тішитися маленькими

дивами цього світу, багато чого навіть не помічаємо за щоденною метушнею. От і дерева зацвітають якось непомітно для нас, ніби розпускають квіт уночі, а потім так само несподівано обсипаються, і тільки тоді жалкуєш за тим, що жодного разу так і не прихилив білу запашну гілку до свого обличчя.

Війна розірвала наше життя на дві частини. Щоб якось їх поєднати, щоб перекинути містки через глибоке провалля лиха, я не припиняв писати листи. Писав друзям, знайомим — у всі кінці. Я відправляв стільки конвертів, що дехто мене, мабуть, уже мав за дивака. У всякому разі, наш листоноша Оксентій, запримітивши мене здалеку, завжди поспішав крутнути десь убік. Втомився чоловік казати: "Нема". А коли ненароком стикалися лицем до лиця, Оксентій винувато кліпав очима й казав: "Пишуть. Поки що пишуть, синку, жди".

І я ждав.

VI

Сивий сад. Я сам. Там, у палатах, стогони, ремствування, вмовляння, різкий запах ліків, а тут тихо-тихо. Безгучно, як у сні, опадають додолу білі пелюстки.

Проходжу вузькою стежкою поміж дерев. На них уже де-не-де зеленіють дрібненькі крапельки вишеньок.

Сідаю на лаву і розгортаю томик Гоголя.

— Вам ли-и-ист! — прорізує тишу хрипкий голос.

Лист? Мені? Мабуть, з управління,— міркую спокійно, а серце вже лунко відлічує секунди.

До мене незграбно накульгує старий Оксентій. Однією рукою притримує величезну дерматинову сумку, що аж хилить його набік, а в другій високо над головою підняв сірий конверт. Радіє старий, догодив-таки. Аж біжить. Права Оксентієва нога, яку він за кожним кроком викидає вбік, ніяк не втрапляє на стежку. Нарешті, засапаний, він зупиняється переді мною, а тоді, ніби спам'ятавшись, уже зовсім неквапно, навіть боязко простягає конверт.

Кидаю погляд на зворотну адресу.

Ленінград!.. Женя. Живий.

Старий з надією зазирає мені в очі — що він приніс? Чи те, чого я так довго сподівався?

Тремтячими пальцями розриваю конверт. Дрібненькі літери стрибають в очах. Не витримую — погляд блискавично ковзає аркушем, шукаючи дороге ім'я. І нарешті знаходить...

Аркуш вислизає із рук і, як біла пелюстка, падає долі.

Сліпучо-білі квітки червоніють і перетворюються на ягоди, схожі на великі краплі крові.

* * *

Женя запрошував до себе. З Вірменії обізвався Мартірос, приїдуть Поля, Семен... Ми знову мали зібратися в ленінградського товариша.

Женю-Женю, ти ще вмовляєш. Хіба можу я не приїхати в місто своєї юності, де минули мої найкращі роки, в місто, над яким височить маківка Ісаакіївського собору? Я так і не знаю, що хотіла тоді сказати мені Галинка. І вже не дізнаюсь ніколи...

VII

— Женя!

— Поля!

— Семен!!!

Нас четверо сплітається в одних обіймах. Ми не знаходимо слів. Тільки розчулено повторюємо імена. Потім я довго стискаю їм руки.

Семен подає ліву. На правій — чорна рукавичка.

Такі дорогі обличчя. Близькі і рідні. Вони дуже змінилися, однак в них лишилося щось і таке, чого не змінити ніколи.

Я роззираюся довкола, нічому не хочу вірити й шукаю ще одне обличчя. І досі сподіваюся на диво.

— Мартіроса ще немає,— дивиться на мене Женя.— Але він обов'язково буде.

Я опускаю погляд. Лице, яке шукав,— тільки в моєму пам'ятку. Зоріє двома березовими листочками зволожених очей. Даруйте, друзі, за мою зніченість. Даруйте, що не можу сміятися в ці щасливі хвилини зустрічі. Чомусь саме зараз, біля вас, так забило подих.

— Йому ж найдалі їхати. Аж із Єревана,— додає Семен.

— Так,— кажу я,— Мартірос ніколи не підводив. Він буде. Хіба що каміння з неба.

— Ну як ти? Розказуй.

— Та як? Живий, як бачите.

— А працюєш де? "Зарізякою", звичайно? — сміється Женя.

— А ким же іще? Ріжу. Та й ви ж, мабуть, не кращі.

— Ну ні,— не погоджується Женя.— Ми не ріжемо, ми оперуємо, зрозумів?

— А-а-а... Он ми які.

— Хто оперує, а хто сидить та виписує пірамідон,— сказав Семен, опустивши погляд на чорну рукавичку своєї правиці.

На мить запала мовчанка.

— Семене... — обізвалася Поля.— Навіщо ти?

— Так, до слова прийшлося. Пробачте.

— А в тебе, Женю, майже нічого не змінилося в кімнаті. Той же диван, стіл, телефон,— кажу я.

— І навіть номер телефону той самий,— додає Семен.

— Та що з вами? — не витримує Поля.— Невже вам немає про що розповісти?

Було, нам було про що розповісти. Тільки в перші хвилини ми ще не звиклися одне до одного. Ми боялися необережних слів.

...А потім з'явився Мартірос із посивілими кучерями, з незгасним блиском в очах. Під рукою — пузатий бурдюк вірменського вина.

І точилися довгі розмови, сплетені з туги і радості. Згадувалися безтурботні студентські роки, війна, пилося терпке червоне вино.

— Вип'ємо за те, щоб ми завжди трималися одне одного,— сказав Мартірос.— Нехай у нашій дружбі знайдуть своє продовження ті, хто був із нами раніше, кого ми ніколи не забудемо.

Почулося Полине схлипування. Затремтіли її плечі.

— Не треба, Полю,— мовив Мартірос.— Не треба сьогодні думати про смерть. — А по хвилі мовчання додав: — Між іншим, сьогодні мій день народження.

Ми забули. Забули, що саме цього дня шість років тому святкували отут же Мартіросові іменини. Де нам було згадати про день народження після того, як ми побачили стільки смертей.

— Женю! — вигукнув Семен.— Заводь патефон, чорт забирай. І наповніть келихи. За Мартіроса! — стукнув він по столі твердою правицею.

— Многая літа.

Зашипіла стара платівка, залунала мелодія.

— Женю! — командував далі Семен.— Бери Полю до танцю. А я — з Мартіросом. Отак! Убік стола!

Незграбно й кумедно танцюють двоє чоловіків. Важко сказати, чого більше у тому танці — радощів чи печалі. А мені не було пари.

Сів на диванчику. Як і шість років тому. Тільки тоді біля мене сиділа й вона. Біле волосся, запах далекого степу.

І враз мій погляд натрапляв на телефонний довідник. Той самий. Лиш постарів, як і людина. Миттю майнула в голові якась невиразна думка. Перегорнув сторінку, другу. "А", "б", ага, ось. Бабенко, Бакланов... Баранчик. Яке дороге прізвище. Яке гарне та любе прізвище!

Швидко набираю номер, і коли в трубці почулися довгі гудки, серце моє зайшлося од хвилювання. Чи живий Баранчик? Адже він теж був однією з тих ниточок, що єднали мене з... Як довго тягнуться ці гудки.

Будь же, Баранчику, живий, чуєш? Будь живим.

— Алло!

Це він! Голос трохи змінився, але в ньому щось є таке, чого не змінити ніколи.

— Це Баранчик?

— Так.

Я не знав, що сказати йому. Хотів було крикнути, як добре, Баранчику, що ти живий, але натомість у мене вирвалося несподіване:

— Баранчик, бе-е-е...

— Бе! бе! — почув у відповідь. — Зажди, мій любий. Не кидай трубку. Прошу, вислухай мене.

— Я вас слухаю,— відказав здивовано.— Хочете вилаятись?

— Ні, що ти!.. Не кидай трубку!

— Та я ж не кидаю.

— Звідкіля ти дзвониш?

— З квартири.

— Адреса яка, питаю?

— А в чому річ? Ви що, хочете відрізати бешкетникам телефон?

— Таж ні. Я серйозно!

Називаю Женину вулицю.

— Отже, зовсім недалеко. Чудово, за півгодини ти будеш у мене. Чернишевська, двадцять шість, тридцять один.

— Я щось нічого не розумію.

— Потім зрозумієш. Ти мені конче потрібний.

— Та знаєте... я тут не сам. У гості приїхав. Зараз якось...

— Ні-ні, негайно. З ними ти ще встигнеш.

Я міг би сприйняти його прохання за глузи у відповідь на моє нечемне звертання, але в голосі того чоловіка бриніла така бентега, ніби він кликав на сполох.

— Гаразд. Я приїду.

— Не барися.

— Ні,— сказав я і поклав трубку.

— З ким це ти розмовляв? — запитав Женя.

— З Баранчиком.

— Яким іще Баранчиком?

— Це мій давній друг. Я мушу зараз до нього поїхати.

— Вперше чую про цього друга.

— Я вам ніколи не казав про нього.

— Не вигадуй, ніхто тебе не відпустить. Нехай він їде сюди.

— Ні, хлопці. Мушу. Він уже жде. Мені треба йти. Потім усе поясню.

VIII

Східцями підіймаюся вгору. Навіть не знаю, що й думати. А може, він дав чужу адресу? Ото ще комедія буде.

Зупиняюся біля дверей із номером 31. Якийсь час віддихуюся, зволікаю, перш ніж подзвонити.

Натискую кнопку. А може, поки не пізно, вернутися? До чого оцей візит?

— Зайдіть! Там відчинено,— десь іздалеку долинає приглушений голос.

Штовхаю двері й переступаю поріг. Невловиме передчуття вовтузиться в грудях.

Хтось із кімнати ступає мені назустріч. Чується пронизливий скрип, важке гупання об підлогу. Знайомі звуки. Протез.

У квадраті кімнатних дверей виріс чоловік. Застиг, обіпершись на ковіньку, наче похилений телеграфний стовп. Пильно вдивляється в мене. Сірі колючі очі, давно не голена щетина чорною тінню лежить на загострених щоках і підборідді. Витяглась його довга худа шия, вся постать подалася вперед.

— Ну, здоров,— подав суху кістляву руку.

Від цієї загадковості мене вже бере нетерплячка.

— Здрастуйте.

— Будьмо знайомі, Сергію.— Щось кольнуло мені у грудях.— Іван Іванович... Баранчик.

— Звідки ви мене знаєте?

— Зараз, зараз, не поспішай.

— Ви що — ворожбит?

— Ну що це ми в коридорі? — він жестом припрошує до кімнати.— Проходь, проходь, Сергію.

З усього видно, що тут живе самотній чоловік. Ніякої вишуканості, немає отого ладу, до якого приводить оселю тільки жіноча рука. Стіл, накритий старенькою клейонкою, два стільці, залізне ліжко. Біля вікна величезне старе крісло.

— Я щось нічого не можу збагнути. Скажіть нарешті...

— Зараз. Чекай, зараз усе скажу. Багато окажу. Ти сідай. Он туди, поближче до світла, — показав на крісло.

Я машинально роблю все, як велить Баранчик. Його слова для мене магічні. Ніби загіпнотизований, зараз я вволив би будь-яку його волю.

— Ну як ти живеш? — він підсуває поближче до мене стільця, повагом сідає. Складає долоні на ковіньці і пильно дивиться мені в очі, ніби читає думки.

— Добре, — одказую звично.

— Все добре, значить?

— Так, щоб усе — ніколи не буває.

— Не буває,— погоджується він, а я не можу зрозуміти, чому так довго Баранчик зволікає з тим, що хоче мені сказати.

— Одружений? — глипнув з-під брів, наче мав конче завважити мою реакцію на ті слова.

— Невже ви мене покликали, аби дізнатися — одружений я чи ні?

— А що, може, навіть і це...

— Тоді ні.

— Чому?

— На те є свої причини.

— Про них я й питаю.

— Не треба.

Він опускає голову, замислюється. І коли знову зводить на мене погляд, я помічаю, що очі у нього блакитні. Десь на дні тих колючих очей відсвічує ніжністю чи то якийсь спогад, чи думка.

— Скажи, ти... — й запнувся. Збрижками взялося чоло.— Ти любив її?

— Ви знали Галю? — Гарячий вітер ударив мені в лице.— Що з нею?

— Це добре,— сказав він.— Це добре, що ти згадав саме її.— І він знову примовк, і очі його ще дужче поголубіли, стали чистими, як у дитини.— Але ти не відповів на моє запитання,— мовив по хвилі мовчання.— Це для мене багато важить. Не дивуйся старому.

На старого Баранчик скидався хіба що через колючу щетину. Дрібненькі мережки зморщок, що залягли під очима, тільки здобрювали вираз обличчя цього літнього чоловіка.

— Я люблю її. Якщо ви справді знали Галю, то вам неважко повірити в це.

— Авжеж. Та хотілося почути від тебе ці слова. Певно, я видамся тобі трохи той... Ну, та не про це мова. Ти не уявляєш, як я зрадів, коли почув у трубці оте "бе-е-е". Потім потерпав, що, може, це й не ти. Може, хтось інший захотів поглузувати з мого прізвища. Та коли побачив тебе, розвіялись усі сумніви. Впізнав.

— Як ви могли мене впізнати?

— Як? Навіть сам не знаю. Галя ніколи не розповідала, який ти зовні... Вона говорила про інше. Однак я впізнав тебе відразу. Певно, через те, що часто думав про тебе. Більше того, я довго чекав нашої зустрічі. Я вірив у неї. І весь час почувався у великому боргу перед

тобою, Галею... Можливо, й перед самим собою. Потім геть утратив сподіванку знайти тебе. Бо знав тільки ім'я. Ім'я та ще... І тут цей дзвінок.

— Розкажіть. Розкажіть усе.

— Для того й сподівався знайти тебе. То я сказав дурницю, що втратив надію. Мусив знайти...

— Де ви зустріли її?

Він довго мовчав.

Потім скрипнув протез — Баранчик підвівся. Загупав ковінькою до шафи. Нагнувся до нижньої шухляди. Холод настороги пройшов по мені сиротами. Я напружено стежив за кожним рухом цього чоловіка.

Ось він дістав із шухляди якийсь зошит. Вочевидь, це був давній зшиток, охайно стулений з неоднакових аркушів.

Скрип-скрип — він підійшов до мене. І подав зшиток, од якого я вже не міг відірвати очей. Щось ворухнулося в серці і розпливлося терпкістю.

— Спершу ці записи я робив лише для себе. Пізніше зрозумів, що вони потрібні й тобі... І Галі. Нам усім. Тим, хто... Я залишу тебе на часинку. Хочу, щоб ти побув із нею на самоті.

І він пішов, спираючись на ковіньку, трохи згорбивши спину, наче під тягарем тяжких спогадів.

Я перегорнув побляклі сторінки. Вони були списані невправним, нерівним почерком і до того — чорнилами різного кольору. Либонь, усе

це писалося за різних часів і обставин. Багато аркушів було вирвано, деякі сторінки перекреслені. Дати не проставлені.

ІЗ ЩОДЕННИКА ІВАНА ІВАНОВИЧА БАРАНЧИКА

Написане чорним чорнилом

Вибух підкинув наш човен, коли до берега було вже рукою подати. А на березі починався ліс, і він міг нам стати рятунком, приховав би від проклятущого "юнкерса". З шаленим свистом проносився над нами літак, схожий на величезного хреста, і довкола човна пінилася од куль вода. Горіли долоні, ніби стискав я в руках не дерев'яні весла, а розжарене залізо.

Ну, хлопці, ще раз!

Нам зосталося раз-другий махнути веслами, і дерева б сховали нас. Мабуть, це зрозумів і ворог. Бо на кількох людей не пошкодував цілої бомби...

Якийсь час мене з блискавичною швидкістю несло в чорну безодню.

Опам'ятався в холодній воді.

І не було "юнкерса" вгорі, та не було й моїх хлопців, і не було човна.

Вода засмоктувала мене в глибину, а я безпорадно борсався усім тілом і, хоч до берега лишався якийсь десяток метрів, не міг зрушити з місця. Змахнув ногами, але права моя тільки повисла в воді, як пудова гиря, і стала тягти мене вниз.

Почервоніла вода хлюпнула мені до рота нестерпною млістю. Я бився у тій важкій, як ртуть, рідині і захлинався нею. Захлинався власною кров'ю, що почервонила всю річку.

Раптом тіло моє спорожніло, полегшало й гойднулось у рожевім тумані. Перед очима з'явилось обличчя дружини, а потім личко маленького сина, котрого я так і не бачив. Дивно, що привидівся він так виразно, після того, скільки не намагався, не міг його так уявити.

Коли помираєш, за коротку мить багато може зринути в нам'яті, і є в ній щось таке, заради чого ти борешся зі смертю, що пробуджує в тобі силу, якої, здавалося, вже нема. І ти знову воскресаєш.

Не знаю, що відродило натугу в мені. Чи личко небаченого сина, чи раптова думка про те, що немає вже моїх хлопців і нікому доповісти про наслідки розвідки? Я з божевільною люттю став одштовхуватися від важкої червоної води, черпав її ротом, захлинався нею, знемагав од солоної млості, але поволі наближався до берега. І яким же довгим для мене був отой десяток метрів! Лише раз махнути веслом. А руками, коли твоя ж нога каменюкою тягне тебе до дна, ти змахуєш сотні разів, і все здається, що на одному місці. І немає до кого гукнути, щоб попросити допомоги. Хлопців уже покрила вода. І саме тому ти мусиш будь-що виплисти.

Коли я дістався берега, навіть не силкувався звестись. Сяк-так перетис ногу ременем. Припав до гарячої землі й поринув у глибокий сон.

Написане синім чорнилом

І було біло-біло довкола. Стеля, стіни, простирадло і навіть волосся лікарки, що стояла наді мною, теж було білим. Тільки очі її зеленіли, як два лісових джерельця.

Я посміхнувся, але вона відвела свій погляд убік.

Тоді я ще нічого не знав.

І тільки коли захотів випростатися після довгого сну, відчув оту порожнечу. Жах стрепенув моїм тілом. Я спробував підхопитися — не стало сили. Захотів одкинути простирадло, переконатися, що все те мені примарилося, але раптом злякався. Злякався на себе глянути, бо вже свідомість сіконуло слово "нема".

— Що ви зробили?!! — заволав я до болю у скронях.— Що ви зробили, гади?!! — Я кричав, лаявся, ганьбив білокосу лікарку на чому світ стояв, а вона мовчала, опустивши голову, наче школярка.

— Гляньте, що ви зробили з людини! — я рвучко звівся на лікті й відкинув убік простирадло. І тут затіпався од люті й жалю, біль пронизав усе тіло.— Вас би у бій! У пекло! А то поховались тут, людей нівечите! У бій вас, щоб побачили...—І я знову полинув у чорну безодню сну.

* * *

Кілька днів я ні з ким не хотів розмовляти. Тільки дивився у стелю.

— Іншого виходу не було,— сказала вона.— Ногу вам відтяло вибухом. А ми лише зробили свою справу. Виконали обов'язок.

— Легко сказати, обов'язок. Чому не спитали мене?

— Якби ми чекали, то не було б у кого питати. Добре, що живі зостались.

— Навіщо таке життя? Кому я тепер потрібен?

— Усім. Рідним, друзям... Не з вами одним таке трапилося. Не треба впадати у відчай. Життя ще попереду.

— Як я з'явлюся додому?

— Ну що за дурниці. Вас любитимуть ще дужче.

— А дружина?

— І дружина також, запевняю вас.

— Навіщо їй безногий?

— Ви знову говорите казна-що. Якби я любила людину, вона б мені стала тільки дорожчою.

— Тому так і кажете, що нікого не любите. Ви ще дуже молода.

— Неправда. Я люблю,— сказала вона несподівано для себе, і на білих щоках зарожевіло дві цяточки.

— Ви що, заміжня?

— Ні.

— Тоді ви ще нічого не знаєте.

— Кохання, якщо воно справжнє, у всіх однакове.

— І ви справді б не розлюбили чоловіка, якби...

— Про що ви говорите? Як вам не соромно. Викиньте це з голови. В мене тільки одна надія — знайти його.

* * *

Вологий серпанок заслав її очі, я хочу сказати цій дівчині щось приємне.

— Вам дуже пасує білий халат.

— Спасибі. Він мені теж казав ці слова.

— От бачите, він казав правду.

— Сергій ніколи не вмів брехати. Тільки раніше я чомусь не думала про це.

— Його звали Сергієм?

— Так, звуть.

— А вас?

— Галя.

— А я Іван Іванович.

— Дуже приємно. Але для нас мало цих даних. Треба все записати.

— Хочете завести карточку?

— Авжеж. Коли вас підібрали, в кишенях нічого не знайшли.

— Ми повертались з розвідки...

— Розумію.

— Нас було четверо. Зостався один. І той...

— Не треба. Ви народились під щасливою зіркою.

— Щасливішої й бути не може.

— Як ваше прізвище?

— Ох, не люблю, коли про це запитують... Баранчик.

— Баранчик?! — аж скрикнула дівчина.

— Чому ви так?

— Ви часом не з Ленінграда?!

— Так, а хіба...

— Я теж,— сказала вона.

— І ви?!

— Я ще дзвонила вам, пригадуєте — "Баранчик, бе-е-е"?

І тоді я вперше розсміявся в тих білих стінах. І Галя теж сміялась зі мною, і сміялись ми довго, як люди, котрим рідко буває весело.

* * *

Минуло вже стільки часу, а з дому немає листа. Чому ти мовчиш, Машо? Я написав тобі всю правду, а ти — жодного слова. Ну, не вберігся, винен. Уже нічого не повернеш. Якщо не хочеш утішити, то напиши, що не ждатимеш, я не ображусь. Ти гарна жінка і знайдеш собі

здорового чоловіка, нічого не маю проти. Тільки ж напиши мені хоч що-небудь, Машо, аби я знав, бо це чекання стає нестерпним. Напиши, як ти назвала нашого синочка. Я б хотів, аби Петьком. Чи він уже ходить? Напиши мені чисто все. І які в нього очі, і носик, і ротик. Якого кольору очі. Голубі чи карі, як у тебе? Бережи його, нашого маленького Баранчика. І якщо ти не проти, Машо, то назви Петьком. Товариш у мене був, Петром звали... За мною, Машо, не журися. Я тримаюся, а скоро, може, й ходитиму. Я ходитиму, Машо. Почуваюся добре, от тільки як прокинуся після сну і відразу згадаю, то моторошно. А так — нічого....

* * *

— Не побивайтеся,— сказала Галя.

— Уже б написала, аби...

— Вона написала. Тільки... Ви ж знаєте, що зараз у світі робиться. Як у нас із поштою.

— Раніше листи приходили вчасно.

— Всяке трапляється.

— Якби ви знали, як мені важко.

— А кому зараз легко?

Я дивлюся на Галю і помічаю, що шприц між її пальцями ледь-ледь тремтить. Вона закасує мій рукав вище ліктя, відчуваю, які холодні у неї руки. Наче крига. І голка теж холодна, її жало входить у синю вену там, де рясніє сіточка проколів. Я намагаюся не скривитися.

— Ви набагато краще колете за сестру,— сказав я.— Зовсім не боляче. Я хочу, щоб завжди робили уколи ви.

— Ну що ви, в мене для цього діла не набита рука.

— Почекайте, не йдіть. Посидьте трохи біля мене.

— Якщо ви не будете...

— Ні, квилити я не буду.

— Гаразд, але довго я не можу.— Вона приймає з табуретки ліки та інструмент на підвіконня й сідає біля мого ліжка.

— Галю, розкажіть мені щось гарне-гарне.

— Що?

— Про нього.

— Сергія?

— Так.

— Про нього неможливо розказати.

— Чому? Він такий гарний?

— Не тільки. Його треба бачити, чути... Раніше я цим не дорожила... Коли щось утрачаєш, лише тоді розумієш, що означає для тебе та втрата.

— Чому ви кажете, що втратили його?

— Мені так здається.

— Нісенітниця. Скоро все це скінчиться, і ви зустрінетесь. Все буде, як і раніше.

— Я боюся. Він не знає, як я кохаю його, і не берегтиме себе. Аби він знав, я б так не боялася.

— Як-то не знає?

— Я не встигла йому сказати. Я була безтурботним дівчиськом і думала, що життя нескінченне і все вічне. Я, Сергій, наше кохання... Я боялася сказати йому ті слова, бо здавалося, що коли їх вимовиш, то вони втратять свою таємничість. Але потім мені дуже-дуже захотілося їх сказати. Сказати якось так, як ніхто до мене ще не казав. Я мала їх мовити йому біля Ісаакіївського собору. Того дня, коли почалася війна... Сергій не прийшов, і я кричала в розпачі: "Я люблю тебе! Я люблю тебе". Я справді, мабуть, вимовляла ті слова, як ніхто до мене, але чув їх тільки собор. Чув і мовчав...

— Ви скажете і йому ті слова.

* * *

Чому я так прикипів душею до цеї дівчини? Чому світліє в палаті, коли з'являється вона? Обличчя усміхнене, а в очах зажура.

Може, її любов не дає мені думати про...

Машо, чому ти не пишеш?

Іншим приходять довгі-довгі листи, а на них — обведені олівцем дитячі рученяти. Це дуже просто, Машо,— мами прикладають дитячі ручки до аркушів, а потім обводять їх олівцем... А ти хоч би слово...

Може, я тебе чимось прогнівив? Знаєш, Машо, якщо не хочеш, щоб він був Петьком, то назви, як тобі самій подобається. Тільки мені потім напиши, як ти назвала.

* * *

Коли до палати заходить Галя, я завжди прошу її розповідати про Сергія. І тоді мені наче розвидняється в очах, легше стає на душі. Чого воно так? Не можу зрозуміти. Наче своїми розмовами вона мені сили додає.

А як починає говорити про Сергія, обличчя її стає таким гарним, що й не сказати, і тоді всі люди видаються мені красивими. Красивими й вірними, добрими й совісними.

Тепер я розумію, чому так прив'язався до цеї дівчини, чому мені хочеться її слухати й слухати. Бо тоді я не думаю про...

* * *

Машо, рідна моя, найдорожча моя, я ж люблю тебе. (Це було викреслено чорним чорнилом).

* * *

Це як приїду додому, то Петько буде вже величенький. Треба буде взяти у Галі адресу, щоб у гості прийшла. Хай подивиться на маленького Баранчика.

* * *

Я вже майже видужав. Якщо можна оце назвати видужуванням.

Невдовзі мене одвезуть подалі в тил. Фронт усе ближчає, з кожним днем гучнішає гуркіт канонади. І як тільки долинає сюди протяжне гахкання вибуху, нестерпно ниє відтята нога і тіло наливає нудотна млість.

— Скоро будемо прощатися,— сказала Галя.

— Шкода. Я так звик до вас.

— Я теж. Ви єдина людина, перед котрою я висповідалася, Повинна ж була хоч комусь сказати. Ви один про все знаєте і тому стали для мене якимсь... немовби рідним.

— Спасибі, Галю. Я часто згадуватиму...

— Ми ще зустрінемося в Ленінграді. Ви мене познайомите із своєю дружиною.

— Обов'язково. Не думайте, що вона... Вона в мене така... (Далі слова були затушовані чорним чорнилом, так що розібрати їх неможливо). Але неодмінно приходьте із Сергієм. Одну вас і в дім не пущу.

— Добре. Спершу ми зателефонуємо, щоб ви приготувалися до зустрічі. І знаєте, що скажемо?

— Що?

— Баранчик, бе-е-е...

І ми знову засміялися, як люди, котрим рідко випадало бути веселими.

* * *

Машо, мене переводять до іншого госпіталю. Але ти не бійся. Якщо сюди надійде твій лист, Галя мені його відразу перешле. Я тобі напишу, як тільки прибуду на нове місце. Галя — це та лікарка, про яку я вже писав тобі, Машо... (Далі слова затушовані).

Написане червоним чорнилом

Я страшенно хвилювався.

Все ближче підкочувався фронт. Бухкало вже зовсім недалеко.

Ми готові були в дорогу. Машина чекала нас.

Я стояв, обіпершись на милиці, і роззирався на всі боки. Від незвички дуже муляло під пахвами.

Галі не було. А я не міг поїхати, не попрощавшись із нею. Мусив її побачити.

Важко було мені. Дуже важко.

Колись я кричав: "У бій би вас!"

Тепер вона була там. Багатьом пораненим потрібна була негайна допомога. їх не можна було перевозити, і Галя оперувала їх на місці.

Тендітна білокоса дівчинка в такому пеклі.

Машина поволі рушила, і все попливло перед очима.

Терпкий клубок затужавів у горлі, і, може, вперше за роки війни щоками моїми потекли гарячі сльози...

* * *

На цьому й обривався щоденник Івана Івановича Баранчика. До останньої сторінки було ще приклеєно два невеличких листи-цидулки. Обидва написані чорним чорнилом, але неоднаковим почерком і на різному папері.

Два вилинялих аркушики.

У мене темніє в очах, напружую зір, але вже нічого не бачу. Ті кілька рядків холодним ланцетом розтинають серце.

Кілька безжальних скупих рядків.

Слова на білому папері:

Галина Миколаївна Образцова загинула в бою від осколка снаряда. Лист, про який ви запитуєте, до нашого госпіталю не надходив.

Слова на сірому папері:

Ваню, прости мене, але я так жити не зможу. Не шукай нас. Синові скажу, що ти загинув. Прости і будь щасливим.

Маша.

IX

"Я люблю тебе! Я люблю тебе!" — чув Ісаакіївський собор.

Я теж тебе чую, Галинко.

Рясні грона червоних вишень спадають до оголених плечей. Я ловлю їх губами.

Галинко... Я люблю тебе. Чуєш?

Де це я? Де?

Переді мною стоїть якийсь чоловік. Хто б то міг бути? Хто? Звідкіля він узявся, цей незнайомець?

Та це ж Іван Іванович! Як невпізнанно змінився. Виголене обличчя, розпростані плечі, а очі голубі-голубі. І чисті, як у дитини.

Галинко...

Я чую тебе.